

УДК 658.012.45

О. М. Кватирко,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-0773-4237

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.17.47

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

О. Kvatyrko,
Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

MULTI-CRITERIA ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE FOREST SECTOR IN THE REGION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

У статті розглядаються теоретичні підходи до розкриття сутності категорії "конкурентоспроможність лісового сектора", ідентифікації базових детермінант використання конкурентних переваг лісогосподарських виробництв та до формування комплексу пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств як необхідної передумови модернізації національного лісового сектора і його окремих ланок. Обґрунтовано необхідність формування системи багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств з врахуванням поглиблення інституціональних трансформацій в національній економіці та наявних екологічних обмежень. Сформовано систему критеріїв та показників, які при оцінці конкурентоспроможності постійних лісокористувачів забезпечують урахування комплексу природно-ресурсних, виробничо-технічних та кадрових чинників розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. Дослідження показали, що сучасна система багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств має охоплювати наступні критерії: лісогосподарська діяльність, лісопереробна діяльність, технічний розвиток, збут продукції, прибутковість та фінансовий стан, використання персоналу, сплата податків, охорона і захист лісу. Обґрунтовано, що система багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств має базуватися на еколого-економічних засадах, щоб максимальною мірою врахувати організаційно-економічні, фінансові та екологічні аспекти охорони і захисту лісів, зокрема в частині проведення лісопатологічних обстежень на вкритих лісом площах і здійснення винищувальних робіт у осередках шкідників та хвороб. Встановлено, що необхідною складовою системи багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності постійних лісокористувачів в умовах фіскальної децентралізації виступає розрахунок у межах критерію "Сплата податків" показників величини сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування, величини сплати податкових і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду, величини сплати єдиного соціального внеску на одного працівника, величини сплати податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції, величини сплати податку на доходи фізичних осіб на одного працівника.

The article considers theoretical approaches to revealing the essence of the category "competitiveness of the forest sector" and identifying the basic determinants of using the competitive advantages of forestry production and to forming a set of priorities for ensuring the competitiveness of state forestry enterprises as a prerequisite for modernizing the national forest sector and its individual links. The necessity of forming a system of multi-criteria assessment of the level of competitiveness of state forestry enterprises is justified, taking into account the deepening institutional transformations in the national economy and existing environmental restrictions. A system of criteria and indicators has been formed that, when assessing the competitiveness of permanent forest users, ensure that a complex of natural resource, production, technical and personnel factors of expanded reproduction of forest resource potential is taken into account. Research has shown that the modern system of multi-criteria assessment of the level of competitiveness of state forestry enterprises

should cover the following criteria: forestry activities, forest processing activities, technical development and sales of products, profitability and financial condition, use of personnel, payment of taxes, forest protection and protection. It is proved that the system of multi-criteria assessment of the competitiveness of state forestry enterprises should be based on ecological and economic principles in order to take into account as much as possible. Namely the organizational, economic, financial and environmental aspects of forest protection and protection, in particular in terms of conducting forest pathological surveys in forested areas and carrying out extermination works in foci of pests and diseases. It is established that a necessary component of the system of multi-criteria assessment of the competitiveness of permanent forest users in the conditions of fiscal decentralization is the calculation of indicators of the amount of rent paid for special use of forest resources per cubic meter within the criterion "Payment of taxes" of harvested wood from logging of main use, the amount of payment of tax and mandatory payments per 1 ha of forest fund land, the amount of payment of a single social contribution per employee, the amount of payment of taxes and mandatory payments per 1 UAH of net income from sales of products, the amount of payment of personal income tax per employee.

Ключові слова: конкурентоспроможність, лісоресурсний потенціал, лісовідновлення, лісовий сектор, лісогосподарське підприємство, лісопереробна діяльність, критерій, рентна плата.

Keywords: competitiveness, forest resource potential, reforestation, forest sector, forestry enterprise, forest processing activity, criterion, rent.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державні лісогосподарські підприємства у відповідності із вітчизняним законодавством виступають основними постійними лісокористувачами. З огляду на вагомість цих суб'єктів господарської діяльності в соціально-економічному піднесенні багатолісних адміністративних районів, зокрема в частині наповнюваності місцевих бюджетів та створенні додаткових робочих місць, виникає необхідність в зміцненні їх конкурентоспроможності як необхідної передумови розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу та здійснення комплексу лісогосподарських та лісоохоронних заходів, які є обов'язковими до виконання з огляду на існуюче вітчизняне законодавство. Загалом від рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств залежить і конкурентоспроможність лісового сектора регіону. У загальному вигляді високий рівень конкурентоспроможності лісового сектора залежить від результативності використання конкурентних переваг постійних лісокористувачів, які зумовлені наявністю прогнозованої лісоресурсної бази та кваліфікованого персоналу, що володіє необхідними компетентностями для здійснення необхідного комплексу лісогосподарських та лісоохоронних заходів. Водночас конкурентоспроможність державних лісогосподарських підприємств є комплексним поняттям і залежить від ряду виробничо-технічних, природно-ресурсних та людських чинників, що вимагає формування системи

показників для її оцінки. З огляду на необхідність охоплення різноманітних сторін діяльності постійних лісокористувачів як у частині безпосередньо ведення лісового господарства, так і в частині переробки деревини і рекреаційного лісокористування, така оцінка має містити ряд критеріїв, у межах кожного з яких мають розраховуватися декілька показників. Фактично потрібне методичне забезпечення багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, яке дозволить адекватно оцінити результативність використання конкурентних переваг та сформулювати передумови для прийняття ефективних управлінських рішень у частині підвищення рівня конкурентоспроможності лісового сектора регіональних господарських систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі спостерігається наявність широкого спектра авторських підходів як щодо детермінації чинників, які визначають рівень конкурентоспроможності лісового сектора загалом та державних лісогосподарських підприємств зокрема, так і щодо методичного забезпечення оцінки рівня конкурентоспроможності постійних лісокористувачів та лісової галузі. У працях Б. Колісника, В. Овчарук, Н. Попадинця, Н. Скоробогатової, А. Скотнікової, А. Торосова, М. Шаркаді, Н. Шепелевої, О. Шубалого та інших [1—8] розглядаються методичні аспекти аналізу конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, методичні підходи до

оцінки конкурентних переваг лісогосподарських підприємств і відповідно до вибору конкурентних стратегій, забезпечення конкурентоспроможності таких важливих складових лісового сектора, якими виступають меблеве та целюлозно-паперове виробництво.

Зокрема, Б. Колісник та О.Шубалий комплексно оцінку конкурентних переваг сукупності однорідних за виробничо-технічними, ресурсними, адміністративно-управлінськими характеристиками лісогосподарських підприємств регіону, забезпеченого лісовими ресурсами, пропонують проводити за такими групами показників: 1) показники забезпеченості ресурсами; 2) показники ефективності використання ресурсів; 3) показники ефективності роботи за основними видами діяльності (лісове господарство та обробна промисловість); 4) показники ефективності роботи за функціональними напрямками діяльності [1, с. 89]. Такий підхід відзначається певним рівнем комплексності, але не охоплює всіх сторін виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, зокрема в частині організації збуту лісогосподарської продукції, максимізації фіскальної віддачі залучення деревної та недержавної продукції у відтворювальний процес, ефективності проведення винищувальних робіт в осередках шкідників та хвороб і догляду за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами та заслонами.

Існують обґрунтовані підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств з огляду на багатофункціональне використання лісоресурсного потенціалу у різноманітних сферах матеріального та нематеріального виробництва. На думку М. Шаркаді, оцінка конкурентоспроможності підприємства є складовою частиною стратегічного аналізу і сприяє виробленню адекватної конкурентної стратегії підприємства, підвищенню ефективності діяльності щодо розвитку і результативності роботи організації. Найбільше уваги звертається на інтегральні методи, оскільки ці методи охоплюють вплив усіх конкурентних переваг [7, с. 256]. Такий підхід повною мірою відображає можливість параметризації та формалізації основних складових забезпечення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, які формують ресурсну базу для переробних ланок лісового сектора.

Доцільність розроблення багатокритеріальної системи оцінки конкурентоспроможності лісового сектора зумовлена необхідністю врахування всіх видів діяльності суб'єктів лісового підприємництва. Саме за таких умов є висо-

кою ймовірність адекватного оцінювання рівня конкурентоспроможності, виходячи з ресурсних та організаційних можливостей суб'єкта господарювання. На думку Н. Шепелевої та Л. Скотнікової, конкурентоспроможність підприємства є одним із основних критеріїв оцінки ефективності його діяльності. Це його здатність забезпечувати вищу ефективність виробництва порівняно з конкурентами в довгостроковій перспективі. Очевидно, що конкурентоспроможність є результатом діяльності усіх підрозділів підприємства в усіх напрямках виробництва та його обслуговування [8, с. 8]. Лише ретельно дослідивши ефективність діяльності всіх підрозділів суб'єктів лісогосподарського підприємництва та переробних ланок лісового сектора (лісопильне, стругальне, столярне, меблеве, целюлозно-паперове та лісохімічне виробництво), можна визначити найбільш детермінуючі чинники, що визначатимуть конкурентоспроможність лісового сектора в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Ряд підходів до забезпечення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств відзначаються тим, що вона зводиться до здійснення конкретного заходу або до вирішального впливу певного виробничо-технічного чи природно-ресурсного чинника. В. Овчарук та О. Бодарецька конкурентоспроможність лісового господарства прив'язують до сертифікації лісів. У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного партнера лісогосподарської продукції, але реалізація цього потенціалу вимагає докладання великих зусиль у напрямку підвищення конкурентоспроможності лісового господарства України, насамперед за допомогою впровадження дієвих програм сертифікації лісів [3, с. 335—336]. Такий підхід визначає критично необхідну умову забезпечення конкурентоспроможності з огляду на світові стандарти та регламенти лісогосподарювання, але не забезпечує необхідну базу для належної параметризації наявних у підприємства конкурентних переваг.

Виходячи з наведених теоретико-методичних підходів до оцінювання рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, можна зробити висновок про необхідність формування сучасної системи багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності з огляду на високий рівень диверсифікованості виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та вагомості деревини для переробних ланок лісового сектора.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є розроблення теоретичних та методичних підходів до формування багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності лісового сектору регіону, зокрема оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств, які створюють ресурсну базу для переробних ланок лісового сектора національної економіки з врахуванням волатильності світового ринку лісопродукції та поглиблення реформи децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах поглиблення інституціональних трансформацій як у національній економіці в цілому, так і в природно-ресурсному секторі зокрема вагомим значенням набувають проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності лісового сектору. Враховуючи те, що основними суб'єктами відтворення ресурсно-виробничого потенціалу лісового сектора є державні та комунальні лісогосподарські підприємства, найбільш актуальною є проблема зростання рівня конкурентоспроможності саме цих підприємств. Загалом, конкурентоспроможність — це комплексний показник, який охоплює різноманітні сторони розвитку лісогосподарського підприємства як у частині ефективності використання основних та оборотних коштів, так і в частині відтворення і відновлення лісоресурсного потенціалу.

Виходячи з цих міркувань, основними критеріями рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств виступають: 1) лісогосподарська діяльність; 2) лісопереробна діяльність; 3) технічний розвиток; 4) збут продукції; 5) прибутковість та фінансовий стан; 6) вико-

Таблиця 1. Система показників багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств

Критерій оцінки	Показники	Показник: стимулятор (+), дестимулятор (-)
1	2	3
Лісогосподарська діяльність	Обсяг продукції лісозаготівлі на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність лісозаготівельної діяльності, %	+
	Площа лісовідновлення до загальної площі земель, %	+
	Рівень освоєння розрахункової лісосіки, %	+
Лісопереробна діяльність	Ціна знеособленого куб. м заготовленої деревини (без ПДВ), грн	+
	Обсяг виробництва продукції переробки на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність лісопромислової діяльності, %	+
	Вихід продукції з 1 куб. м переробленої деревини, грн	+
Технічний розвиток	Питома вага переробленої деревини від загального обсягу заготівлі, %	+
	Питома вага утворених відходів деревообробки і лісопилення до загального обсягу переробленої деревини, %	-
	Капітальні інвестиції на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рівень зносу основних засобів, %	-
Збут продукції	Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до амортизації	+
	Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	+
	Питома вага капітальних інвестицій в основні засоби в загальній сумі капітальних інвестицій, %	+
	Виручка від реалізації продукції на 1 га площі земель, тис. грн	+
Прибутковість та фінансовий стан	Виручка від реалізації продукції на 1 грн витрат на збут, грн	+
	Рентабельність продажу, %	+
	Ціна знеособленого куб. м реалізованої деревини (крім переробки та власних потреб), грн без ПДВ	+
	Питома вага виручки від реалізації окремого підприємства в загальній виручці (частка ринку), %	+
Використання персоналу	Чистий прибуток на 1 га площі земель, тис. грн	+
	Рентабельність по ЕВІТДА, %	+
	Рентабельність активів, %	+
	Коефіцієнт фінансової стійкості	+
Сплата податків	Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	+
	Фонд оплати праці на 1 га площі земель лісового фонду, грн	+
	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	+
	Відпрацьовано годин в загальному фонді робочого часу, %	+
Охорона і захист лісу	Чистий дохід від реалізації на 1 штатного працівника, тис. грн	+
	Середньооблікова чисельність штатних працівників на 1000 га площі земель, осіб	+
	Сплачено рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування, грн	+
	Сплачено податків і обов'язкових платежів на 1 га лісу, грн	+
Охорона і захист лісу	Сплачено єдиного соціального внеску на 1 працівника, тис. грн	+
	Сплачено податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції, грн	+
	Сплачено податку на доходи фізосіб на 1 працівника, тис. грн	+
	Питома вага площ лісопатологічного обстеження у вкритій лісом площі, %	+
Охорона і захист лісу	Площа винищувальних робіт у осередках шкідників і хвороб в розрахунку на 1000 га вкритої лісом площі, га	+
	Благоустрій рекреаційних ділянок, га	+
	Догляд за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами, заслонами, км	+
	Влаштування мінералізованих смуг, км	+

Джерело: побудовано автором.

ристання персоналу; 7) сплата податків; 8) охорона та захист лісу (табл. 1). У межах кожного окремо взятого критерію виокремлюються по-

казники-стимулятори та показники-дестимулятори. Показники-стимулятори, виходячи з їх економічного змісту, мають зростати в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, а показники-дестимулятори мають знижуватися в тому ж самому контексті.

У межах критерію "Лісогосподарська діяльність" виділяються показники обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель, рентабельності лісозаготівельної діяльності, відсотку площі лісовідновлення до загальної площі земель, рівня освоєння розрахункової лісосіки, ціни знеособленого куб. м заготовленої деревини без ПДВ. Виходячи зі змісту названих показників, всі вони розглядаються як показники-стимулятори. Такі показники відображають різноманітні сторони лісогосподарської діяльності і стосуються як результатів виробничо-господарської діяльності, так і ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу і розширеного лісовідновлення. Надзвичайно важливим показником, який відображає ефективність виробничо-господарської діяльності, є показник обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель. Значною мірою цей показник залежить від об'єктивних чинників (породно-вікова структура лісового фонду, продуктивність лісових насаджень, повнота насаджень), а з іншої сторони — від результативності використання деревної маси і мінімізації втрат лісосировини при проведенні рубок головного користування та рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства. Цей показник значною мірою відображає ефективність використання наявного лісоресурсного та виробничо-технічного потенціалу, а з іншої сторони — рівень збалансованості та ощадливості використання деревної та недеєвної сировини, а також рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Значною мірою від динаміки росту показника обсягів продукції лісозаготівель на 1 га площі земель і залежить показник рентабельності лісозаготівельної діяльності. Тут важливе значення має величина питомих витрат на одиницю обсягів продукції лісозаготівель. Тобто навіть при не самій оптимальній породно-віковій структурі лісового фонду, але за рахунок ефективного впровадження енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій можна досягти вищих показників рентабельності в лісозаготівлі.

Надзвичайно важливим показником у рамках критерію "Лісогосподарська діяльність" є показник відсотку площі лісовідновлення в за-

гальній площі земель лісового фонду. Такий показник є також індикатором ефективної політики розширеного відтворення та відновлення лісового фонду, що також визначає перспективи нарощення лісоресурсної маси як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Показник відсотку площі лісовідновлення в загальній площі земель лісового фонду демонструє наскільки лісогосподарські підприємства реалізують план лісовирощування. Ціна знеособленого куб. м заготовленої деревини (без ПДВ) значною мірою визначається не якісними показниками відтворення лісових насаджень, а кон'юнктурними коливаннями на ринку деревини та прозорістю механізму купівлі-продажу деревини.

Загалом показники лісогосподарської діяльності характеризують діяльність суб'єктів лісогосподарського підприємництва (постійних лісокористувачів) та дають змогу продемонструвати в розрізі суб'єктів господарювання результативність освоєння лісоресурсної бази та вплив ринкових коливань на ціну заготовленої деревини. Це дасть змогу диференціювати інструменти регуляторного впливу держави на постійних лісокористувачів стосовно стимулювання їх діяльності в напрямі енерго- та ресурсозбереження.

Незважаючи на те, що переробні підрозділи функціонують не на всіх державних та комунальних лісових підприємствах, важливим критерієм оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств виступає критерій "Лісопереробна діяльність". Саме ті лісогосподарські підприємства, які зберегли переробні підрозділи, демонструють найвищі показники рентабельності виробничо-господарської діяльності. В межах критерію "Лісопереробна діяльність" виокремлюється показник обсягу виробництва продукції переробки на 1 га площі земель лісового фонду. Такий показник більшою мірою прив'язаний до результативності діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, виходячи з обсягів продукції з високою доданою вартістю.

За нинішніх умов стагнації національної економіки саме переробні підрозділи дають можливість державним лісогосподарським підприємствам фінансувати процеси модернізації та реконструкції основного капіталу і тим самим забезпечувати можливість розвитку індустрії лісорозведення та лісовирощування. Рентабельність лісопромислової діяльності — це показник, який відображає ефективність

використання фінансових ресурсів, які використовуються для налагодження процесів переробки деревної та недеревної продукції. Ті підприємства демонструють найвищі показники рентабельності лісопромислової продукції, які найактивніше застосовують сучасні методи та технології переробки деревини, а також утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва. Безпосередньо з показником рентабельності лісопромислової діяльності пов'язаний показник виходу продукції з 1 куб. м переробленої деревини. Чим вищий рівень комплексності використання лісосировини, тим вищий рівень показника виходу продукції з 1 куб. м переробленої деревини. Також корелює з показниками рентабельності лісопромислової діяльності та виходом продукції з 1 куб. м переробленої деревини показник питомої ваги переробленої деревини від загального обсягу заготівлі. Тобто чим більше деревини переробляється на базі лісогосподарського підприємства, тим вищий рівень капіталізації виробничо-господарської діяльності спостерігається.

Попри те, що мають місце обґрунтовані підходи щодо відокремлення лісового господарства та деревообробного виробництва, нині державні лісогосподарські підприємства не можуть відмовитися від переробних підрозділів, які дають можливість отримувати додаткові прибуткові надходження, частина котрих спрямовується на ведення власне лісового господарства. В спектрі показників критерію "Лісопереробна діяльність" виокремлюється один показник-дестимулятор — питома вага утворених відходів деревообробки і лісопилення до загального обсягу переробленої деревини. Тобто метою постійних лісокористувачів має стати мінімізація утворення відходів деревообробки та лісопилення, яка у свою чергу може бути забезпечена через високий рівень утилізації цих відходів і виробництво на їх основі паливних гранул та паливних брикетів. На сьогодні не забезпечуються належний рівень утилізації відходів деревообробки та лісопилення через відсутність ефективного регуляторного інструментарію підтримки проєктів налагодження переробки відходів деревообробки та лісопилення з метою виробництва паливних деревних продуктів.

В умовах загострення конкурентної боротьби на ринках деревини та ринках товарів, виготовлених на основі переробки деревини, підвищується роль модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основно-

го капіталу лісорозведення, лісовирощування, лісозаготівель, транспортування та первинної переробки деревини. Виходячи з цих міркувань і визначено одним з критеріїв оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств — критерій "Технічний розвиток". У межах цього критерію підібрано показники, які безпосередньо пов'язані з фінансуванням капітальних інвестицій, рівнем спрацювання основних засобів, співвідношенням капітальних інвестицій та амортизаційними відрахуваннями, відношенням капітальних інвестицій до чистого прибутку. Показник капітальних інвестицій на 1 га земель лісового фонду є важливим індикатором результативності фінансування капітальних інвестицій у розширене відтворення лісоресурсного потенціалу як в частині лісовідновлення, так і у частині здійснення інших лісогосподарських заходів у відповідності з матеріалами лісовпорядкування.

Цей показник демонструє здатність державного лісогосподарського підприємства фінансувати оновлення парку основних засобів, які використовуються для реалізації процесів лісовідновлення. Рівень зносу основних засобів — це той показник, котрий відображає рівень спрацьованості основного капіталу і водночас обґрунтовує доцільність його оновлення у відповідності з передовими трендами. Досвід показує, що по більшості державних лісогосподарських підприємств, особливо по підприємствах малолісних районів, спостерігається високий рівень зносу основних засобів, що негативним чином відображається на ефективності ведення власне лісового господарства та перспективах впровадження сучасних технологій лісівництва. Фактично сьогодні зниження рівня зносу основних засобів лісового господарства — одне з основних завдань національної лісової політики, яке потребує належного інституціонального та фінансового забезпечення.

У нинішніх умовах повільного оновлення та модернізації основних засобів лісівничого, лісогосподарського, лісозаготівельного та деревообробного спрямування вагомим значення набуває визначення коефіцієнта відношення капітальних інвестицій до амортизації. Цей коефіцієнт характеризує наскільки підприємство використовує накопичений за рік амортизаційний фонд для подальшого оновлення основних засобів. Якщо він більше 1, то йде розширене відтворення основних засобів. В умовах загострення конкурентної боротьби, в тому

числі і на ринку необробленої деревини, саме розширене відтворення основного капіталу дасть можливість сформувати сучасну техніко-технологічну індустрію лісовирощування, лісозаготівель, транспортування та переробки деревини.

Удосконалення інституціонального забезпечення оновлення, модернізації та реконструкції основних засобів лісового господарства має відбуватися в напрямі розширення спектра джерел, методів та інструментів фінансування проєктів оновлення основного капіталу. Віднесення коефіцієнта відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції до показників-стимуляторів означає, що приріст капітальних інвестицій має відбуватися більш прискореними темпами, ніж зростання чистого доходу, щоб забезпечити прийнятні темпи оновлення, модернізації та реконструкції основних засобів загалом. Зростання показника питомої ваги капітальних інвестицій в основні засоби в загальній сумі капітальних інвестицій означає, що капітальні інвестиції мають використовуватися передусім на оновлення матеріально-технічної бази лісовирощування, лісозаготівель та переробки деревини, а не на утримання та обслуговування елементів інфраструктурного забезпечення та матеріально-технічного постачання.

В умовах формування національного та регіональних ринків деревини, а також ринків лісових, лісогосподарських та екосистемних послуг набуває все більшої актуальності розбудова каналів просування продукції, робіт та послуг лісового господарства на цільові ринки. З огляду на це і впливає необхідність умонтування в комплекс критеріїв оцінювання конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств критерію "Збут продукції". Тому збутова політика державних лісогосподарських підприємств є важливою складовою їх конкурентоспроможності. Серед показників у межах цього критерію виокремлюється показник виручки від реалізації продукції на 1 грн витрат на збут, який показує як витрати на збут впливають на виручку від реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства.

Таке співвідношення має зростати, тобто кожна гривня вкладена в розбудову системи збуту має сприяти максимізації виручки від реалізації продукції. Виходячи із особливостей параметризації попередніх критеріїв оцінки конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств, у межах критерію "Збут продукції"

виділяється показник "Виручка від реалізації продукції на 1 га площі земель лісового фонду". Для лісогосподарських підприємств, для яких землі лісового фонду є територіальним базисом нарощення лісоресурсного потенціалу, доцільно більшість результуючих показників прив'язувати до площі земель лісогосподарського призначення, щоб продемонструвати ефективність їх використання в процесах лісовідновлення, лісозаготівель та переробки деревини. Також доцільно умонтувати показник рентабельності продажу, щоб формалізувати ефективність затрат на розбудову каналів просування та продажу продукції, робіт та послуг лісового господарства, а також продуктів переробки деревини. Показник ціни знеособленого куб. м реалізованої деревини дасть змогу урахувати кон'юнктурні коливання на ринках деревини та виробів з деревини, щоб усунути фактор демпінгу на продукцію державних лісогосподарських підприємств.

Регіональні ринки деревини та виробів з деревини відзначаються продуктовою та ціновою асиметрією, виходячи з рівня лісистості територій та породно-вікової структури лісового фонду багатолісних та малолісних районів. Тому доцільно визначати частку виручки від реалізації окремого підприємства в загальній виручці підприємств, що працюють на конкретному цільовому ринку. Цей показник дасть змогу визначити позицію підприємства та виявити ефективність використання його конкурентних переваг з метою завоювання додаткових ринкових ніш.

Виходячи з того, що в останні роки на порядки порівняно з докризовими роками зменшилися суми бюджетного фінансування лісового господарства, при оцінюванні рівня конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств необхідно враховувати рівень прибутковості та фінансовий стан названих суб'єктів господарської діяльності. Саме ці показники з огляду на дефіцитність бюджетного фінансування лісового господарства дадуть об'єктивну картину про ефективність діяльності менеджменту лісогосподарських підприємств у частині реалізації діяльності на основі госпрозрахунку та залучення фінансових ресурсів з небюджетних джерел. Показник чистого прибутку на 1 га земель лісового фонду фактично означає наскільки ефективно використовується базовий основний засіб лісового господарства — землі лісового фонду, що виступає вагомою передумовою визначення пріоритетів як у лісовідновленні, так і в господарському використанні лісового фонду.

Показник рентабельності активів у нинішніх умовах господарювання, коли госпрозрахунок став важливою передумовою забезпечення господарської самодостатності лісогосподарських підприємств, показує наскільки ефективно використовуються основні та оборотні засоби. Значною мірою зростання даного показника забезпечується масштабами модернізації та реконструкції основних засобів лісового господарства, а також своєчасністю поповнення оборотних засобів, що дасть можливість результативніше залучати деревну та недеревну складову лісоцирковини у відтворювальний процес та уникати перебоїв у співпраці з традиційними контрагентами. Виходячи з традиційних підходів стосовно визначення фінансової складової конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств у межах критерію "Прибутковість та фінансовий стан" варто розраховувати показники фінансової стійкості (коефіцієнт фінансової стійкості) та поточної ліквідності (коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)).

Поряд з фінансовою складовою конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств варто виокремити кадрову складову, оскільки основна продуктивна сила навіть у такій ресурсній ланці як лісове господарство — це персонал. Тому обґрунтовано одним з критеріїв оцінювання конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств є критерій "Використання персоналу". В межах цього критерію важливим показником виступає середньомісячна заробітна плата штатних працівників (нині у багатолісних районах середньомісячна заробітна плата штатних працівників лісогосподарських підприємств випереджає середній рівень оплати праці в цілому по регіону). Водночас визначення в динаміці даного показника виступає важливою передумовою посилення мотиваційних чинників у діяльності окремих категорій персоналу, що в кінцевому підсумку вирішальною мірою вплине на рівень конкурентоспроможності суб'єктів лісогосподарського підприємництва загалом.

З метою забезпечення прийняттого рівня еквівалентності показників даного критерію з показниками попередніх критеріїв пропонується розраховувати показник величини фонду оплати праці на 1 га площі земель лісового фонду, що дасть можливість показати наскільки співвідноситься використання територіального базису нарощення лісоресурсного потен-

ціалу з рівнем оплати праці штатних працівників. Визначення даного показника в динаміці і в розрізі лісогосподарських підприємств конкретного регіону чи економічного району дасть змогу виявити резерви покращення застосування мотиваційних чинників до підвищення продуктивності праці, виходячи з рівня ефективності господарського освоєння наявного лісоресурсного потенціалу. Логічним доповненням названого показника виступає показник середньооблікової чисельності штатних працівників на 1000 га земель лісового фонду, що фактично відображає наскільки використання лісових земель впливає на чисельність персоналу постійних лісокористувачів, а також на динаміку зайнятості в регіоні загалом. Необхідною складовою критерію "Використання персоналу" є також розрахунок величини чистого доходу від реалізації на 1 штатного працівника, що повною мірою відображає рівень результативності використання персоналу лісогосподарських підприємств, виходячи з кінцевих показників виробничо-господарської діяльності.

Виходячи з того, що в багатолісних районах лісогосподарські підприємства є чи не основними бюджетонаповнюючими організаціями, система показників багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств буде не повною без критерію "Сплата податків". У межах цього критерію пропонується розраховувати наступні показники: величину сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування; величину сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду; величину сплати єдиного соціального внеску на 1 працівника; величину сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції; величину сплаченого податку на доходи фізичних осіб на 1 працівника.

Розрахунок величини сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на 1 куб. м заготовленої деревини від рубок головного користування в розрізі лісогосподарських підприємств дозволяє порівняти величину фіскальної віддачі господарського освоєння лісів, які перебувають у віці стиглості, постійних лісокористувачів адміністративної області чи економічного району, щоб максимальною мірою, враховуючи природно-ресурсні передумови відтворення лісоресурсного потенціалу, виявити резерви ефективнішо-

го та комплекснішого використання лісової складової продуктивних сил в контексті підвищення рівня фіскальної ефективності залучення ресурсів лісу у відтворювальний процес. Показник сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 га земель лісового фонду дає можливість показати на скільки ефективно з точки зору наповнення публічних бюджетних та позабюджетних фондів використовується просторовий базис розвитку галузі лісового господарства — землі лісового фонду.

Виходячи з останніх трендів стосовно повноти та своєчасності наповнення Пенсійного фонду та інших позабюджетних фондів соціального спрямування, доцільним у межах критерію "Сплата податків" є розрахунок показника сплати єдиного соціального внеску на 1 працівника. Враховуючи наявний високий рівень фіскального навантаження на діяльність постійних лісокористувачів та експертні оцінки стосовно його послаблення, розрахунок показника величини сплачених податків і обов'язкових платежів на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції в розрізі лісогосподарських підприємств дасть можливість виявити наскільки наявне фіскальне навантаження впливає на кінцеві показники і як воно співвідноситься з кінцевими показниками, що у підсумку дасть можливість сформулювати цілісний підхід до оптимізації адміністрування прямих та непрямих податків і обов'язкових платежів у секторі державних лісогосподарських підприємств. Важливість показника величини сплати податку на доходи фізичних осіб на 1 працівника має вагомим значення з огляду на необхідність прогнозування бази наповнення місцевих бюджетів, оскільки податок на доходи фізичних осіб має місцеву спрямованість. Виходячи з того, що у багатолісних районах Полісся та Карпат левова частка робочих місць створюється в секторі державних лісогосподарських підприємств, розрахунок такого показника дасть можливість представити реальну ситуацію з наявними резервами.

Враховуючи те, що основною ресурсною базою виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств виступають ресурси лісу і ліс відіграє вагомим значення для зміцнення біогеоценозів та забезпечення стійкості агроландшафтів, необхідною складовою багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності названих суб'єктів господарювання виступає критерій "Охорона і захист лісу". Зазначений критерій забезпечує необхідне підґрунтя для того, щоб багатокритеріальна оцінка рівня конкурентоспроможності

державних лісогосподарських підприємств була здійснена на еколого-економічних засадах. Виходячи з того, що в останні роки актуалізувалися проблеми боротьби зі шкідниками та хворобами лісу доцільним є розрахунок у межах критерію "Охорона і захист лісу" показника питомої ваги площ лісопатологічного обстеження у вкритій лісом площі та площі винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб у розрахунку на 1000 га вкритої лісом площі. Розрахунок перерахованих показників даватиме наглядну картину про ефективність боротьби зі шкідниками та хворобами лісу, а також виступатиме підґрунтям для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення результативності лісоохоронної діяльності в цілому.

Трендом у розвитку сфери лісового господарства в останні роки стало підвищення рівня пожежонебезпечності, тому варто розраховувати показники влаштування мінералізованих смуг та показники догляду за мінералізованими смугами, протипожежними розривами, бар'єрами, заслонами, щоб виявляти "вузькі місця" в діяльності підприємств стосовно упередження поширення пожежонебезпечних процесів у відповідності нормативними вимогами. Виходячи з необхідності забезпечення більш комплекснішого використання недеревної складової лісоресурсного потенціалу, а також несировинних користей лісу, одним з основних пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств сьогодні виступає розбудова індустрії рекреаційного лісокористування. З огляду на це пропонується одним з показників багатокритеріальної оцінки рівня конкурентоспроможності державних лісогосподарських підприємств у межах критерію "Охорона і захист лісу" розглядати показник благоустрою рекреаційних ділянок.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Конкурентоспроможність лісового сектору регіону є комплексним показником, який інтегрує усі складові ефективності діяльності сировинної та переробної ланок, а також являє собою здатність задовольняти потреби споживачів у продукції, роботах та послугах лісового господарства та у продукції деревообробних виробництв. У зв'язку з багатофункціональною спрямованістю залучення лісоресурсного потенціалу у господарській обіг визначення рівня конкурентоспроможності лісового сектора

регіону має базуватися на системі багатокритеріальної оцінки, яка забезпечить оцінювання результативності діяльності усіх підрозділів суб'єктів лісгосподарського та деревообробного виробництва, а також ефективності здійснення виробничо-господарської, інноваційної, природоохоронної та збутової діяльності постійних лісокористувачів. Необхідною методичною передумовою адекватного оцінювання рівня конкурентоспроможності лісового сектору регіону виступає система багатокритеріальної оцінки конкурентоспроможності державних лісгосподарських підприємств, які створюють ресурсну базу для переробних ланок всього лісопродуктового ланцюга. Тобто конкурентоспроможність лісгосподарських підприємств фактично визначає базові умови для конкурентоспроможності лісопильних, стругальних, столярних, меблевих, целюлозно-паперових та лісохімічних виробництв як основних переробних ланок лісового сектора національної економіки.

Література.

1. Колісник Б.І., Шубалий О.М. Обґрунтування конкурентних стратегій лісгосподарських підприємств регіону на основі індексного методу. Статистика України. 2008. № 3. С. 88—98.
2. Овчарук В.В. Аналіз конкурентоспроможності лісгосподарських підприємств Хмельницької області. Науковий вісник НЛТУ України. 2008. Вип. 18.9. С. 239—243.
3. Овчарук В.В., Бодарецька О.М. Сертифікація лісів як передумова підвищення конкурентоспроможності лісового господарства України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 335—339.
4. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2014. 182 с.
5. Скоробогатова Н.Є., Гурін Д.В. Конкурентоспроможність українських підприємств целюлозно-паперової промисловості в умовах Індустрії 4.0. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6745>
6. Торосов А.С., Жежкун І.М., Калашніков А.О., Харченко Ю.В. Методичні підходи до визначення модельних підприємств лісового господарства. Науковий вісник НЛТУ України. Серія Економічна. 2018. т. 28. № 9. С. 110—113.
7. Шаркаді М.М. Модель оцінки конкурентоспроможності підприємств деревообробної

промисловості з використанням нечітких множин. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка". 2015. Вип. 2 (46). С. 253—256.

8. Шепелева Н.В., Скотнікова Л.П. Методичні підходи до забезпечення конкурентоспроможності підприємства меблевої промисловості. Вісник НТУ "Харківський політехнічний інститут". Економічні науки. 2017. № 46 (1267). С. 3—8.

References:

1. Kolisnyk, B.I. and Shubalyj, O.M. (2008), "Substantiation of competitive strategies of forestry enterprises of the region on the basis of the index method", *Statystyka Ukrainy*, vol. 3, pp. 88—98.
 2. Ovcharuk, V.V. (2008), "Analysis of the competitiveness of forestry enterprises of Khmelnytsky region", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 18.9, pp. 239—243.
 3. Ovcharuk, V.V. and Bodarets'ka, O.M. (2013), "Certification of forests as a prerequisite for increasing the competitiveness of forestry in Ukraine", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhniky"*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 776, pp. 335—339.
 4. Popadynets', N.M. (2014), *Vnutrishnij rynek produktsii lisovoi promyslovosti Ukrainy : problemy ta napriamy rozvytku [Domestic market of forest industry products of Ukraine: problems and directions of development]*, IRD NAN Ukraine, L'viv, Ukraine.
 5. Skorobogatova, N.Ye. and Hurin, D.V. (2018), "Competitiveness of ukrainian enterprises of pulp and paper industry in conditions of industry 4.0", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6745> (Accessed 25 Aug 2021).
 6. Torosov, A.S. Zhezhkun, I.M. Kalashnikov, A.O. and Kharchenko, Yu.V. (2018), "Methodical approaches to the definition of model forestry enterprises", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Serii Ekonomichna*, vol. 28, no. 9, pp. 110—113.
 7. Sharkadi, M.M. (2015), "Model of assessment of competitiveness of enterprises of woodworking industry with the use of fuzzy sets", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Serii "Ekonomika"*, vol. 2 (46), pp. 253—256.
 8. Shepeliyeva, N.V. and Skotnikova, L.P. (2017), "Methodical approaches to ensuring the competitiveness of the furniture industry", *Visnyk NTU "Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut"*. *Ekonomichni nauky*, vol. 46 (1267), pp. 3—8.
- Стаття надійшла до редакції 06.09.2021 р.*